

re 1963) tarafından yayımlanmıştır. İbrâhim Hamâde neşrinde gölge oyunu, tekniği, mahiyeti, tarihçesi, İbn Dânyâl'in hayâtı ve eserlerine dair geniş bir inceleme yer almaktadır (neşredenin girişi, s. 6-138). Eseri ayrıca Paul Kahle, Derek Hopwood'un notlarıyla birlikte neşretmiştir (Cambridge 1992). 2. 'Ukûdû'n-nizâm fi men vüliye Mısrâ mine'l-ḥukkâm. İbn Dânyâl'in fetihten kendi zamanına kadar Mısır idarecileri hakkında yazdığı 101 beyitlik bir ürcüzedir. 3. *Divân*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Ayasofya, nr. 4880/8). Selâhaddin es-Safedî'nin bu eserden yaptığı seçmeler Muhammed Nâyif ed-Düeymî tarafından neşredilmiştir (Bağdat 1978).

Ayrıca *Urcûze fi't-tıb* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3645/2) ve *Kifâyetü'l-müteṭabbib ve nihâyetü'l-müte'eddib* (Brockelmann, II, 2) adlı iki didaktik manzumesi bulunan İbn Dânyâl'in *Şerhu'l-Maḫşûd fi't-taşrif* adlı bir eserinin olduğu da kaydedilmektedir (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 141).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dânyâl. *Hayâlû'z-zil ve temsiliyyâtü İbn Dânyâl* (nşr. İbrâhim Hamâde), Kahire 1963; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 6-138; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XIX, 234-243; Safedî, *el-Vâfi*, III, 51-57; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 330-339; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmîne*, III, 434-436; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I, 438-439; İzâhu'l-meknân, II, 141; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 141; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 1-2; Ahmed Emîn, *Feyzû'l-ḥâtir*, Kahire 1955, IX, 71-76; Zirikî, *el-A'âm*, VI, 120; Abdülhamîd Yûnus, *Hayâlû'z-zil*, Kahire 1965, s. 21; Metin And, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, Ankara 1977, s. 221-239; Ali er-Râi, *el-Mesârif fi'l-vaṭanı'l-Arabî*, Küveyt 1980, s. 25-30; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, III, 706-712; M. M. Badawî, *Early Arabic Drama*, Cambridge 1988, s. 13, 14-24, 25, 28, 37, 107; a.mlf., "Medieval Arabic Drama: Ibn Dânyâl", *JAL*, XIII (1982), s. 83-107; Osman Cemâleddin, *Hayâlû'z-zil li'bn Dânyâl*, Hartum 1989; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, I, 473; Sâlihiyye, *el-Mu'cemû's-ş-şâmil*, II, 312-313; J. Horovitz, "Eine neue Hs. von Ibn Danijal's Taif al-hajal", *ZDMG*, LX (1906), s. 703; P. E. Kahle, "The Arabic Shadow Play in Egypt", *JRAS* (1940), s. 26-34; a.mlf., "Muhammed Ibn Danijal und sein zweites arabisches Schattenspiel", *Misellanea Academica Berolinensia*, II/2 (1950), s. 151-167; J. M. Landau, "İbn Dânyâl", *El²* (İng.), III, 742; a.mlf., "Kḥayâl al-zill", a.e., IV, 1136; "İbn Dânyâl", *DMB*, III, 479-481; Selmân Katâyâ, "İbn Dânyâl", *Mevsû'atü'l-ḥadâratü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, II, 255-257.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

İBN DÂRÜST

(bk. TÂCÜLMÜLK).

İbn Dânyâl divanının ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4880/8)

İBN DÂVÛD ez-ZÂHIRÎ

(ابن داود الظاهري)

Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd
b. Alî el-İsfahânî ez-Zâhirî
(ö. 297/910)

Zâhirî mezhebinin ikinci imanı, şair.

255 (869) yılında Bağdat'ta doğdu. Zâhirî mezhebi imamı Dâvûd ez-Zâhirî'nin oğlu olup ailesi aslen İsfahanlıdır. Kaynaklarda hayatıyla ilgili fazla bilgi bulunmaktaki mevcut bilgilerin hemen hepsi Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eserine dayanmaktadır. İbn Dâvûd yedi yaşında Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Daha küçük yaşlarda edebiyata karşı ilgi duydu; on yaşlarında iken zamanın şair ve ediplerinin meclislerine devam ederek aralarındaki edebî sohbet ve tartışmaları ilgilie takip etti. Tanınmış dil ve edebiyat âlimlerinden Sa'leb'in büyük ölçüde etkisinde kaldı; Niftaveyh, şair İbnü'r-Rûmî ve Buhtürî ile dost oldu.

Başta babası olmak üzere Abbas ed-Dürî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Ahmed b. Ebû Hayseme, Muhammed b. İsâ el-Medâinî gibi âlimlerden hadis dinleyen İbn Dâvûd, 270 (883) yılında babasının vefatı üzerine Zâhirî mezhebinin ikinci imanı olarak onun yerine geçti ve yirmi yaşlarında iken kendisine Arap edebiyatında önemli bir şöhret kazandıran *Kitâbü'z-Zehre* adlı eserini yazdı. Dinî ilimlere vâkif olmakla birlikte şiir ve edebiyat alanında daha başarılı olan İbn Dâvûd, hayatı boyunca babasının öncülüğünü yaptığı Zâhirî anlayışı savundu ve bu yolda dönemin âlimleriyle tartışmalarda bulundu. Bilhassa Şâfiî âlimi Ebû'l-Abbâs İbn Süreyc ile arasında geçen tartışmalar meşhurdur. Kaynaklarda, İbn Dâvûd'un ders halkasına 400 kişi gibi kalabalık bir topluluğun katıldığı ifade edilmekte ve Zâhirî anlayış ve görüşlerin benimsenip yaygınlaşmasında onun büyük emeğinin olduğu anlaşılmaktadır.

Tabakat kitapları, İbn Dâvûd'un kırk iki yaşında vefat ettiği konusunda görüş birliği içinde olup müellifler onun 9 Ramazan 297 (22 Mayıs 910) tarihinde veya aynı yılın şevval ayında öldüğünü belirtir. Dönemine en yakın müelliflerden olan Mes'ûdî 296 tarihi vermektense de İbn Hallikân bunu zayıf bir rivayet olarak kaydeder.

Çağdaşlarının eşine az rastlanan bir edip ve fakih diye söz ettiği (Mes'ûdî, VIII, 254-255; İbnü'n-Nedîm, s. 272) İbn Dâvûd'un edebî zevk ve şairâne üslûbunun izleri zamanımıza ulaşan fetvalarında da görülür (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 256-259; İbn Fazlullah el-Ömerî, VI, 305-307). Onun kıyası reddeden görüşlerinden bir kısmı Kâdî Nu'mân b. Muhammed vasiyatıyla günümüze kadar gelmiştir (*İhtilâfü'ş-üşûlî'l-mezâhib*, s. 167-173, 179-180). Kur'ân-ı Kerim'de mecaz bulunduğu fikrini kabul etmeyen İbn Dâvûd'a göre hakikati bırakıp mecaza gitmek zaruretten dolayı olmaktadır. Allah ise ihtiyaç ve zaruretle nitelendirilemez (Hatîb, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, s. 65).

Eserleri. İbn Dâvûd birçok eser yazmış olmakla birlikte *Kitâbü'z-Zehre* hariç hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. *Kitâbü'z-Zehre*'yi ise bir aşk sebebiyle kaleme aldığı rivayet edilir (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 260-262). Barbier de Meynard (*Mes'ûdî*, VIII, 255), Carl Brockelmann (*GAL*, I, 520), Louis Massignon (*IA*, V/2, s. 721) ve Nâcî et-Tikritî (*el-Felsefetü'l-ahlâkiyyetü'l-Eflâniyye*, s. 382) gibi araştırmacılar her ne kadar eserini ismini *Kitâbü'z-Zühre* (Zühre: Venüs gezegeni) olarak okumuşlarsa da *Kitâbü'z-Zehre* (zehre: çiçek) şeklindeki okuyuşun daha doğru olduğu kabul edilmektedir (*IA*, V/2, s. 721). Eser, müellifin kendi şiirlerinin yanı sıra daha önceki ve dönemindeki 250'den fazla şairin şiirlerinden kıtalar ve beyitler ihtiva eden bir aşk şiirleri antolojisidir. Müellif, daha hayatta iken câriyelerin söylediği şarkıların güftelerini oluş-

turan bu eserde aşk ve sevginin cevherini, esasını, kurallarını, çeşitlerini, şartlarını ve safhalarını açıkladıktan başka İlkçağ Yunan filozofu Eflâtun, İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilgini Batlamyus ve ünlü Grek hekim ve filozofu Câlînûs'un (Galen) aşk konusuyula ilgili düşüncelerini de aktarmış, ayrıca eski Arap geleneğinde sevgi ve aşkın yerini belirten uzrî (el-hubbü'l-uzrî = platonik aşk) ve affîz aşka yer vererek kendi görüşlerini de anlatmıştır. Eser, üç asırlık bir dönem içinde yetişmiş olan sairlerin büyük bir kısmının aşk anlayışlarını ve âşıkane duygularını, özellikle de hilâfet merkezi Bağdat'ın kültür ve edebiyat çevrelerinin görüş ve telakkilerini yansıtmaması bakımından son derece önemli kabul edildiği gibi günümüze ulaşan aşka dair bu tür eserlerin ilki olması açısından da ayrı bir değer taşımaktadır. İbn Ferec el-Ceyyânî'nin *Kitâbü'l-Hadâ'ik*'i ve Zâhirî fakihî İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme*'si gibi kendinden sonraki eserlere tesir eden, Ebû İshak el-Husrî'nin *Kitâbü'l-Maşûn*, İbn Ebû Hacle'nin *Divânü's-şabâbe*, Mahmûd b. Selmân el-Halebî'nin *Menâzilü'l-ahbâb* ve Moğultay'ın *el-Vâzihu'l-mübîn*'de geniş nakillerde bulunduğu *Kitâbü'z-Zehre* nesir dilinin ağırlığı bakımından tenkit edilmiştir (a.g.e., V/2, s. 721-722). Eser ellişer babdan oluşan iki bölümden meydana gelmekte ve her babda da 100 beyit yer almaktadır. *Kitâbü'z-Zehre*'nin ilk bölümü A. R. Nykl ve İbrâhim Abdülfettâh Tükân (Chicago 1932 → Bağdad 1968), ikinci bölümü İbrâhim es-Sâmerrâî ve Nûrî Hammûdî el-Kaysî (Bağdad 1395/1975) tarafından yayımlanmış, daha sonra her iki bölümü bazı düzeltmelerle İbrâhim es-Sâmerrâî tekrar neşretmiştir (I-II, Zerkâ 1406/1985). Muhammed Hayr el-Bikâî kaleme aldığı bir dizi yazıda (bk. bibl.) bu neşri tenkit etmiş, özellikle beyitlerin ikmalî ve okunuş hatalarının tashihi konusunda önemli katkıda bulunmuştur. *Kitâbü'z-Zehre*'nin 51 ve 58. bablarından bazı parçaları Ümeyye b. Ebû's-Salt'la ilgili makalesinde neşreden Michele Vallaro daha sonra da 51-55. babların tenkitli neşrini gerçekleştirmiş (bk. bibl.), Wim Raven de İbn Dâvûd ve bu eseriyle ilgili olarak *Ibn Dâvûd al-İşbahâni and his Kitâb al-Zahra* (Leiden 1989) adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (eser ve neşirleriyle ilgili bir değerlendirme için bk. Raven, bibl.). Nûrî Hammûdî el-Kaysî ayrıca İbn Dâvûd'un bazı şiirlerini *Evrâk min Divâni Ebî Bekir Muhammed b. Dâvûd el-İşbahâni* adıyla yayımlamıştır (Bağdad 1392/1972).

İbn Dâvûd'un kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-İnzâr*, *Kitâbü'l-İzâr*, *Muhtârü'l-eş'âr*, *el-İcâz fi'l-fıkh*, *el-Berâ'e*, *et-Teğassî fi'l-fıkh*, *el-Vuşûl ilâ ma'rifeti'l-uşûl*, *İhtilâfû mesâ'ilî's-şahâbe*, *el-Ferâ'iz*, *el-Menâsik* ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Abdullah b. Şerşîr ile İbrâhim ed-Darîr'e rediye olarak yazmış olduğu *Kitâbü'l-İntîşâr*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dâvûd ez-Zâhirî, *ez-Zehre* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî – Nûrî Hammûdî el-Kaysî), Bağdad 1395/1975, neşredenlerin girişi, s. 5-22; Nu'mân b. Muhammed, *İhtilâfû uşûlî'l-mezâhib* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1983, s. 167-173, 179-180; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Meynard), VIII, 254-256; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüd), s. 272; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 256-263; a.m.f., *el-Fakih ve'l-mütefakkih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1400/1980, s. 65; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 109, 175-176; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIII, 98-101; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 142-143; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 259-261; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 109-116; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 305-311; Safedî, *el-Vâfi*, III, 58-61; Sübkî, *Tabakât*, III, 23-24; Keşfü'z-zunûn, I, 173; II, 1423; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 154; Brockelmann, *GAL*, I, 520; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, s. 452-458; Jean-Claude Vadet, *L'esprit courtois en orient dans les cinq premiers siècles de l'hégire*, Paris 1968, s. 267-305; a.m.f., "İbn Dâvûd", *EI²* (İng.), III, 744-745; I. Goldziher, *Zâhirîler* (trc. Cihat Tunç), Ankara 1982, s. 93-94; Nâcî et-Tikrî, *el-Felsefetü'l-ahlakıyyetü'l-Eflâtûniyye*, Beyrut 1402/1982, s. 382-384; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 80-81; Şükrü Özen, *İslâm Hukuk Düşüncesinin Aklişme Süreci* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 485-486; Michele Vallaro, "Il manoscritto Or. 68 della Biblioteca Reale di Torino: l'unico testo completo del Kitâb az-zahrah di İbn Dâ'ud al-İşbahâni", *Annali*, nuova serie: XXVI, Napoli 1976, s. 69-84; a.m.f., "Umayyah İbn Abî's-Şalt nella seconda parte del <Kitâb az-Zahra> di İbn Dâvûd al-İşbahâni", *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei*, 8. seri: XXII, Roma 1978, s. 423-480; a.m.f., "Abû Bakr Muhammed İbn Dâvûd al-İşbahâni az-Zâhirî: Kitâb az-Zahrah, Parte Seconda", *Supplemento n. 45 agli Annali*, XLV/4, Napoli 1985, s. 1-5; Wim Raven, "The Manuscripts and Editions of İbn Dâvûd's Kitâb al-Zahra", *Manuscripts of Middle East*, IV, Leiden 1989, s. 133-137; Claude Gilliot, "Textes arabes anciens étidés en Egypte au cours des années 1987 à 1990", *MIDEO*, XX (1991), s. 348-350; a.m.f., "Textes arabes anciens étidés en Egypte au cours des années 1990 à 1992", a.e., XXI (1993), s. 427-429; Muhammed Hayr el-Bikâî, "Kitâbü'z-Zehre li-Muhammed b. Dâvûd el-İşbahâni", *Âlemü'l-kütüb*, XVIII/3, Riyad 1417/1997, s. 225-238; XIX/1 (1417/1997), s. 41-59; XIX/3 (1418/1998), s. 245-264; XIX/4 (1418/1998), s. 346-364; Fehim Bayraktareviç, "İbn Dâvûd", *İA*, V/2, s. 721-722; Louis Massignon, "Uzrî", a.e., XIII, 90-91; Muhammed Seyyidî, "İbn Dâvûd", *DMBİ*, III, 481-484.

 SAFFET KÖSE

İBN DE'B

(ابن دأب)

Ebü'l-Velid İsa b. Yezîd b. Bekr
b. De'b el-Leysi el-Medenî
(ö. 171/787)

Şair, ensâb ve ahbâr âlimi.

Medine'de doğdu. Kinâne kabilesinin Şeddâhoğulları koluna mensuptur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Bağdat'a yerleşip bir müddet Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın sarayında bulundu, daha sonra Halife Hâdî-İlelhakk'ın nedimi oldu. Bu ilişki Hâdî'nin hilâfeti boyunca devam etti.

İbn Kuteybe'nin ensâb ve ahbâr âlimleri arasında saydığı İbn De'b'in rivayette bulunduğu muhaddisler arasında Hişâm b. Urve, İbn Ebû Zî'b, Sâlih b. Keysân gibi râviler yer almış, kendisinden de İbn Sellâm el-Cumahî, Havsere b. Eşres, Şebâbe b. Sevvâr, Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd ve diğerleri rivayette bulunmuştur. İbn Kuteybe ve İbn Sellâm el-Cumahî ona isna-den hadis nakledip bunda bir sakınca görmezken Halef el-Ahmer gibi bazı râviler onu yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçlamışlardır (Yâkût, XVI, 161). Buhârî hadislere ilâvede bulunduğunu, Ebû Hâtim de hadis uydurduğu gerekçesiyle onun "münkerü'l-hadis" olduğunu kaydetmiş, Zehebî, hadisinin bir değeri olmadığını belirtmek üzere onun hakkında "vâhin" tabirini kullanmıştır. İbnü'l-Müsenâ ise İbn De'b'in Şîa taraftarı olduğunu ve Hâşimoğulları lehine haberler uydurduğunu ileri sürmüştür. İbnü'n-Nedîm, Leylâ ve Mecnûn gibi aşk hikâyelerinin derleyenler arasında onu da sayar (*el-Fihrist*, s. 365).

İbn De'b tatlı dilli, hoşsohbet bir insan olması yanında nesep bilgisi kuvvetli, Arap şiiri ve tarihi konularında geniş bilgi sahibi bir âlim olarak tanınmış, yaşadığı devirde Hicazlılar'ın en edibi diye nitelendirilmiştir. Konuşmasındaki belâgat ve zarafeti, hazırcıvaplılığı, her duruma uygun şiir ve hikâye üretme veya nakletme becerisi sayesinde üst düzey yöneticilerle çok çabuk kaynaşabilmiş, kibirli davranışlarına rağmen Halife Hâdî'nin dostluğunu kazanmıştır. Hâdî'nin, huzuruna geldiği zaman ona itibar etmesi, sohbetinden bıkmadığını söylemesi ve kendisine bol ihسانda bulunması İbn De'b'in halife yanındaki mevkiini ortaya koymaktadır.

İbn De'b kadar meşhur olmamakla birlikte bu ailenin bazı üyeleri de Arap tarihi, şiiri ve nesebi konusundaki bilgileriyle ta-